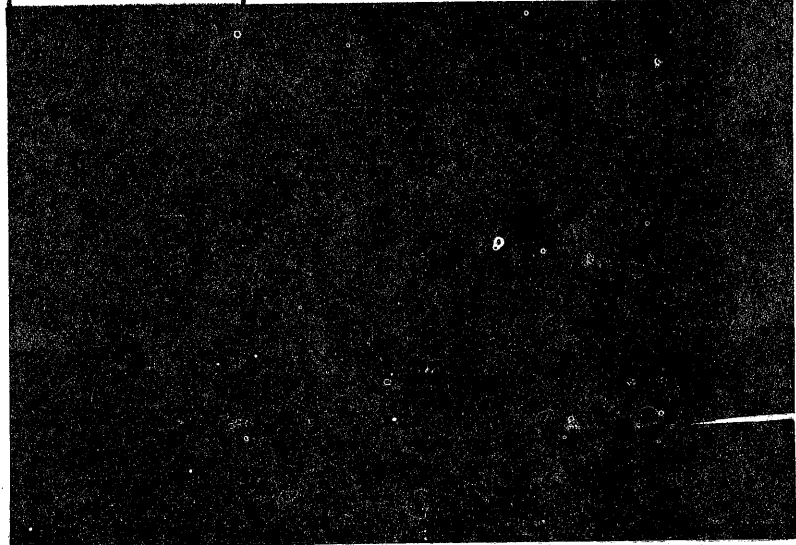

a
 b c d
 e f
 g h i
 j k l
 m n n
 o o
 p r s
 t u w
 y z

Denba Konare

Karamogo
 numan

Ministère de l'Education
 de Base
 DNAFLA

Balikukalan baarada
 zuwenkalo,
 Bamako, san 1996

Karamogo puman

Ɔɛbila

Nin ye gafe nafama ye min Ɔɛsinnen don karamogo bɛɛ ma: balikukaramogow, zafukuntigiw, bɛɛ; ɔɛ fara muso kan. Karamogo demenan don. A bɛ karamogo ka baaraw kecogo Ɔɛfo. A bɛ baara kecogo nogoya kalan keli la : kalanje, seɓenni, jate. Ni mogo o mogo y'a kalan kopuman, k'a konoko faamu, o tigi na ke karamogo puman ye.

Ala ka balikukalan sinsin!

Ɖɛnba Konare
Balikukalan baarada
Bamako
San 1996.

1. BALIKUKALAN NAFA

Mun na, an be sinsin balikukalan nafa jefoli kan?

Ne hakili la, o wajibayalen don. Hali ni balikukalan te fen kura y'an ka jamana kono, a ka pi an ka donin f'a kan.

Balikukalan daminena Mali kono bi ko te. Folo, a tun be ke tubabukan de la. An ka jamana ka yeremahoronya talen, jamana jemogow y'a naniya mogokorobaw ka kalan, bawo, u y'a faamuya ko fosi te kalan bo, ko ni jamana denw ma kalan, k'u te se k'u joyoro fa jamana ka jetaa sabatili baaraw la.

O tuma, Kalan tun be ke tubabukan na. Gafe minnu tun be kalan, olu ni tubabulakolisow gafew bee tun ye kelen ye. Nka geleya caman kolosira. A yera ko fen minnu tun be gafew kono, k'olu tun te mogokorobaw haminanko ye, gafe ninnu tun jessinnen don denmisenw ma.

A kolosira fana ko geleyaw tun ka ca, bawo, mogow tun te dan sebenni ni kalanje

doron degeli ma, u tun ka kan fana ka tubabukan dege. Tubabukan dun tun t'uka kan ye, u ka jamana ka kan fana te. Walikan don. Cogo si la, mogokoroba ninnu tun te se ka nin geleyaw bee lateme jagon fe.

San 1965, Teheran, n'o ye Iran faaba ye, dije seleke naani kalankonew minisiriw ye lajeba ke yen. Laje in kera setanburukalo tile 8. O de koson, san o san, an be setanburukalo tile 8 kunben ni nisondiya ye, bawo a kera balikukalan seli don ye dije jamanaw kono.

Laje in senfe, a fora ko balikuw ka kalan be sira soro u yerew ka kanw de la. A pinina jamana damadow fe, u ka balikukalan damine u ka kanw na, bawo laje in y'a jira ko kalan be se ka ke sababu ye ka soro yiriwa.

Mali tun sen be o jamana sugandilen ninnu na.

O kelen, pininiw kera an ka kanw kan, walasa u na se ka seben.

San 1967, peresidansariya N° 85/PG-RM min tara mekalo tile 26 san 1967, o ye

bamanankan, fulakan, koroborokan ani burudamekan siginidenw sigi.

San 1982 peresidansariya were tara min ye kan werew sigini sigi. Do farala naani folo ninnu kan, k'u ke tan ye. O sariya in ye kan minnu siginidenw sigi, olu file : bamanankan, bobokan, bozokan, fulakan, kaadokan, marakakan, miniyankakan, senufokan, burudamekan, koroborokan. San 1982 sariya in tun ye N°159/PG-RM ye. A tara zuluyekalo tile 19.

San 1975, balikukalan baarada sigira. Sariya min y'a sigi, o ye sariya N° 60/CMLN ye min tara, san 1975, okutoburukalo tile 21 na. O kun tun ye ka do fara jinini kan an ka kanw na, ka balikukalan sinsin.

Balikukalan daminena bamanankan na, ani fulakan, koroborokan, ni burudamekan. O ko, marakakan ni kaadokan donna a la. An be don min na bi, an be se k'a fo ko balikukalan be se ka ke an ka kan bee la, bawo gafew dilanna u la, karamogow kalanna.

Min y'an ka kanw barikali fana ye, an

be se k'a fo ko do kera, bawo an ka kanw donna tubabulakoli dow la kabini san 1979. A jirala ko ni denmisenw ye kalan damine u yere ka kan na, u be fenw faamuya jona, nogoya la, wa min ye tubabukan yere kalanni ye, o be nogoya u bolo, bawo o kalantuma b'a soro u ye sebenni ni kalanje matarafa ka ban u ka kan na.

An be don min na bi, balikukalan ye nafa caman lase dugumogow ma.

Ni mogow kalanna, a bora dibi la. A be se ka gafew kalan, a be se ka kunnafonisebenw kalan, ka kunnafoni nafamaw soro dije taabolow kan. A be se k'a yere ka batakiw kalan, k'u seben sutura la, k'a soro a ma se mogow si ma.

Bi bi in na, balikukalan nafa ka bon kosebe senekelaw ma, ani baganmaralaw ni monnikelaw.

N'i kalanna, i be donniyaw soro, minnu be se k'i kisi dije bana juguw ma. I be se ka banaw kunbencogo n'u furakecogo faamuya nogoya la. Donniya ninnu caman nefolen don gafew kono an ka kanw na.

Min ye soro yiriwali ye, balikukalan be se k'o nogyo an bolo.

N'ikalanna, i be baarakεcogo pumanw don. Kalan de be donniya jidi duguw kono.

Balikukalan be se ka jekafoni jekabaara sabati dugu kono. A be se ka dugumogow fara nogon kan, k'u tin don nogon na. O bee ye fenw ye minnu be hadamadenya sinsin an ka sigidaw la.

Ni balikukalan ye sira soro, dunkafa be se ka sabati. Dugumogow be se k'u yere ka ko caman nenabo, k'u ka baaraw boloda kopuman, k'u waleya, k'u ladon ladoncogo puman na.

Yereta sinsinnan ye balikukalan de ye.

An ka kalan!

An musow ka kalan!

Wa, o te taa kalanso puman joli n'a lataamani ko an ka duguw kono.

2. BALIKUKARAMOGO KA BAARAW

Sanni an ka do fo balikukaramogo ka baaraw kan, a ka ji, an ka fen dow pereperelatige.

Folo, balikukaramogo te gferenama baarakela ye.

Filanan, balikukalan nafa folo be ale de kan, ani dugumogow. A kun ye de, kalan ni donniya kuraw ka jensen duguw kono walasa dugumogow ka se k'u yerew kunkow nenabo, k'u ka netaa sabati.

Balikukaramogo ka kan ka mun ni mun ke?

A ka kan :

- ka karamogokalan ke,

- ka dugumogow dege kalanje ni sebenni, ani jate la.

O koro, don o don, a ka kan ka kalanso lataama, ka dugumogow kalan. A man kan ka salaya. Bamananw ko, ko kamiw b'u nemogo ton de file. Ni karamogo ma ke mogo nenama ye, kalan te taa je abada!

Karamoƙo ka kan fana ka dugumogow
laadi, k'u lafaamuya balikukalan nafaw kan;

- K'a cesiri kalanso joli la,
- K'a cesiri kalanforoko la,
- ka kalanso minenw topoto,
- ka ke balikukalanjekulu mogow do ye,
- ka baarakalan laben dugu kono
(zafukuntigi ni baarada werew mogow b'a-
deme o la).
- ka ben ni jekabaara sinsin dugu kono.

3 . BALIKUKARAMOƘO KA BAARAKEMINENW

Baarakeminen damadow be yen, olu
wajibiyalen don karamoƙo bee bolo. A ka
kan k'u minn koruman, k'u ladon ka ne.

N'an ko karamoƙo, an kan be
balikukaramoƙo de ma, min be dugumogow
kalan. Minen suguya werew be yen minnu
ka kan ka soro zafukuntigi bolo, an da be se
olu ma kofe. Min ye balikukaramoƙo ka
baarakeminenw ye, olu file : kalanje ni
sebenni gafe, jate gafe, togowelekaye,
kalansenw labenkaye, dunanw bisimila
kaye, minenw kaye, gafelasagonkesu kaye.

Kalanje ni sebenni gafe ani jate gafe ka
kan ka soro karamoƙo bee bolo. Karamoƙo
demenan fana ka kan ka soro a bolo.

Togowelekaye

A' bεε b'a don ko ni mōgo min te to ka na kalanso kōno, o tigi te se cogoya si la ka kalan matarafa. Walasa ka kalan coolow ni kalanden pumanw danfara ka bo pōgon na, fo togowele ka ke tuma bεε.

Don o don, sanni kalan ka damine, Karamōgo ka kan ka togowele ke. Minnu be kalanso kōno, a be nin taamasiyen in (+) ci olu tōgo kōro, o kōro k'olu nana. Minnu te yen, a be nin taamasiyen ci olu tōgo kōro (-), o kōro k'olu ma na.

Sanni a ka kalan damine, a ka kan k'a don, kun min na, nabaliw ma na.

Ni min ta ye bana ye, a be foli lase o ma.

Ni kun te min ka nalibaliya la, o ka kan ka lase balikukalanjekulu ma, walasa balikukalanjekulu mōgow k'a laadi, a ka kalan coolo dabila.

Togowelekaye be dilan ni zafukuntigi ka demε ye.

Kalsili	
Kalo 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31	
Togo ni jamu	
Nimoro	

Togowelekaye

Kalansenw labenkaye

Karamogo caman ka kalan kecogo man ni. O geleya te ba fen were la ni kalanw labenbaliya te.

O koro ye mun ye?

Karamogo, i mana jo cogo o cogo, i man kan ka na kalanso kono k'a soro i ma kalan laben folo. Ni ma kalan laben, i ka kalansenw taacogo tena je, bawo fili be caya a kono.

A' b'a ye taalan je, ko kalansenw konona na, taabolow tugu-tugulen don jogon na. An be misali do di. Kalanje kalanni na, i be kalan damine ja de folo la, ka kumase labo, ka dape labo, ka kanje labo, ka laban ka se don siginiden ma. Ni karamogo m'a ka kalan laben, a be se k'a taabolo jagami jogon na. O man ni, o be na ni fili caman de ye.

Karamogo mana jo cogo o cogo, a wajibiyalen don a ma a ka kalan laben folo sanni a ka taa kalanso kono.

Karamogo ka kan ka baara fen o fen ke,

a b'olu bee seben kalansenw labenkaye kono.

Misali; togowele ka kan ka ke, baara ketaw so, olu filiw ka kan ka latilen. N'olu ma seben, karamogo be se ka jine do ko.

Baara minnu ka kan ka ke, n'u sebenna, u kecogo fana ka kan ka walanwalan kaye kono.

Misali; ni karamogo ka kan ka misali dow di a ka kalan kono, n'o misaliw sebennen te kaye kono, cogo si la, u bee te to a hakili la.

Ni kalan labenna, o nafa ka bon kosebe, bayo, karamogo te fili caman ke a ka kalan senfe, wa a tena waati jan ta.

An y'a kolosi, dow be meen kalan na, dow be lere caman ke k'a soro u ma ba u no na. Ni karamogo dun ye kalan laben, a be se k'a don a ka kan ka waati min ke yoro min kan; kalansen tena janya fu.

Dunanw bisimilakaye

Dunanw bisimilakaye ka kan ka di dunanw ma, u k'u hakilina seben a kono, k'u bolono bila a la.

O kun ye k'a don mogo minnu nana kalanso kono ka kalan kecogo laje. A be se ka kiimenikelaw fana dema u ka baara la. Ni zafukuntigi te na kalanso kono, a bolono man kan cogo si la ka soro dunanw bisimilakaye kono.

Kaye konokow :don ni lere, taamanaw togow n'u jamu, u boyoro, u nakun, u ka kolosiliw, ani u bolono. Nin bee be dunanw bisimilakaye kono.

Don ni lere	Togo ni jamu	Boyoro	Nakun	Kolosili	Bolono

Dunanw bisimilakaye

Minenw kaye

Kalanso mana minen fen o fen soro, olu ka kan ka seben kaye in kono. U sorodon be seben ani u siya n'u hake.

Ni minen minnu nana dugu kono, karamogo ka kan k'olu bee seben kaye in kono, k'a bolono bila a kono. Dugutigi wali balikukalan jekulu mogo do fana ka kan k'a bolono bila a kono.

Don	Minen		Boyoro	Kolosiliw	Karamogo ni dugutigi bolono
	Siya	Hake			

Minenw kaye

Gafelasagonkesu kaye

Gafelasagonkesu, ni dow ko bibiliyoteki, o be dugu minnu kono, kaye kerengerennen be sigi o fana kama.

An ko gafelasagonkesu, bawo dugu caman kono, gafe lamaralen don kesu de kono.

Ni mogo minnu ye gafe singa, u togo be seben o kaye in kono. A singadon be seben, a segindon fana be seben. O kun ye ka gafew lakana walasa u na si soro ka dugu bee nafa.

Gafe suguya bee be se ka bila gafelasagonkesu kono. Ni dugu ye gafe minnu soro, a ka ni olu bee ka ladon kopuman walasa u ka si soro.

Kaye werew be duguw kono, i n'a fo kalanden jolenw ka baarakakaye, sannifeere kayew (ponbasikili kaye, peselikaye, warisarakaye), kesu kunnafonikaye, sanjisuman kaye, niwakinidi kaye, sayasebenkaye, densorokaye

An da ma se olu bee ma. Nafa b'u fana

na, nka an y'an sinsin minnu kan olu ye kalanso taamananw de ye.

Togo ni jamu	Gafe togo	Gafe taton	Bolono	Gafe segindon	Bolono	Kalsili

gafelasagonkesu kaye

4 . ZAFUKUNTIGI KA MINENW

An da sera kaye minnu ma, n'otu ye togowekekaye ye, ani, kalanlabenkaye, dunanw bisimilakaye, minenw kaye, gafelasagonkesu kaye, olu be zafukuntigi bolo. Kaye werew b'a bolo i n'a fo :

- zafu kaye,
- lajɛw kaye,
- baara kelɛnw kaye,
- sebencilenw kaye,
- seben sorɛlenw kaye
- balikukalanforow kaye

An ye balikukaramogo ka minenw cicogo jira gafe in kono, o koro te k'u ka dogon. U cira ka ben gafe kono de bonya ma. U be ci kaye de kono. Dow yere cili be ben kaye kono je fila ma. Wa n'u be ci, fo zafukuntigi ka karamogo demɛ, walasa a ka ci a cogo numan na.

5 . KALANSO JOLI

Kalanso jöli.wajibiyalen don dugu ma. Ni kalanso te dugu min kono, a b'i ko n'a fora ko silameya be dugu kono, nka ko miciri ma se ka jo folo.

Kalan taamasiyen ye kalanso de ye, o koson wajib don kalanso in ka jo. A ka kan ka jo fana ka je, k'a fere walasa kalandenw na se ka sigiyorow soro, walanba ka bila yoro ferelen na.

Fenetera ni datugulan ka kan ka soro kalanso la. Da be se ka ke kelen ye, nka a ka ni feretera ka caya. Fenetera be se ka ke saba ye. Da be fan min fe, kelen be se ka ke yen, nka fan do in na, a ka ni fenetera fila ka ke yen. Nafaba b'o la, bawo ni fiye be don kojuman, kalandenw te segen joona wa u lafiyalen de be kalan ke.

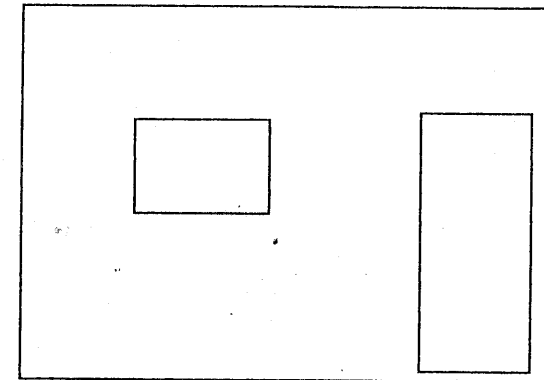
Kalanso puman ye kalanso ferelen de ye.

Kalanso jöjan ka kan ka ben metere 8 ma, a jösurun ka kan ka ben metere 6 ma. A kundama ka kan ka janya ka se metere 2

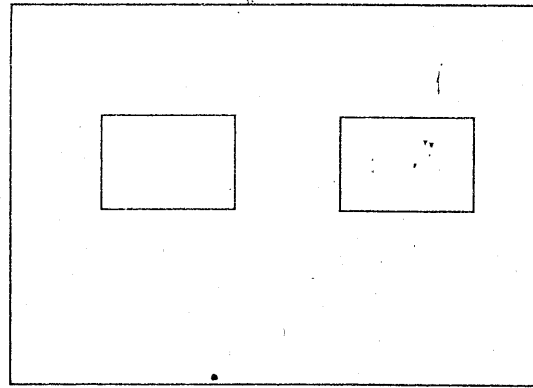
ni tila jögon ma. Ni se be dugu minnu ye, olu be se ka toli da a kunna. Nka bili fana be se ka da a kunna.

Sigilanw ka kan ka soro kalanso kono. O sigilan ninnu be se ka dilan minisew fe, k'u ke i ko lakolisow banw.

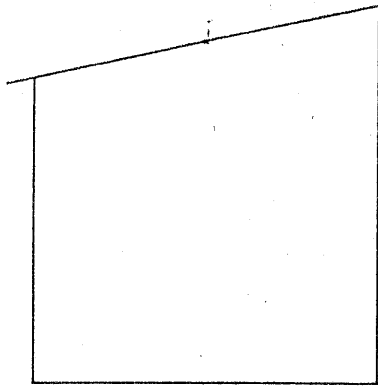
Walanba be bila jefa, cema walasa bee ka se k'a ye kojuman. Ni sigilanw ka ni, kalandenw be kalan ke k'a soro u ma segen. Ni kalandenw sigicogo ka ni, u ka sebenni fana be je, u ka minenw be meen si la.

Kalanso dayanfan

Kalanso kɔfɛla

Kalanso kɛrɛyanfan

6 . KALANSO MINɛNW

Kalanso dan t'a jɔli ye. N'a jɔra ka jɛ, fo minɛnw de ka bila a kɔɔ. O ye minɛn jumenw ni jumenw ye ?

Minɛn minnu wajibalɛn don olu file : walanba, sigilanw, tabali, farasu, tiiricilan, jɔsilan, kalanjɛ ni sɛbɛnni gafew, jate gafew.

Walanba

kalan tɛ se ka kɛ cogo si la ni walanba tɛ kalanso kɔɔ. Walanba fana ka kan ka kɛ fɛn puman ye. Kalanso dɔw kɔɔ, i bɛ walanba ncinininw ye hali kumaseɛn kelen muumɛ tɛ se ka sɛbɛn sira kelen kan. Baara nafama si tɛ se ka kɛ o walanba suguyaw kan. Walanba puman bɛ se ka sɔɔ. Ni karamogo ye zafukuntigi jininka wali balikukalan baarada mogow, u bɛ se ka dugu bila sira puman kan, min b'a to a bɛ walanba sɔɔ. Walaban jɔsurun bɛ mɛtɛrɛ 1 bo, a jɔjan bɛ se ka bɛn mɛtɛrɛ 2 ma. Walanba bɛ sigi kalanso kɔɔ, walima k'a genge kogo la, kalandenw jɛ, walasa bɛɛ ka se k'a ye koɔpuman.

Sigilan

Sigilan suguya ka ca. Minnu bɛ lakɔlisow kɔɔ, n'olu sera ka sɔɔ, o de jɔgɔn tɛ, bawo u si ka ca, wa kalandenw bɛ se k'u sigi ka fɛrɛ.

Nka n'olu ma soro, dugu yere be se ka ban pumanw dilan. O ban ninu be se ka dilan minisew fe, walima numuw.. Nka ni banw dilanna, u man kan ka ke sigilan doron ye, fo yoro'ka k'u la, kalandenw be se ka sebenni ke min kan.

Tabali

Tabali be dilan karamogo de kama walasa a k'a ka baarakeminenw d'a kan. A be sigi kalanso, jefɛ.

Farasu

Ni farasu te, sebenni te se ka ke walanba kan. Sebenni be ke ni farasu jeman de ye. Farasu santa be soro yoro caman na, a be dugubaw kono, a be soro dogow fana na.

Tiiricilan

Tiiricilan nafa ka bon kalanso kono. Ni sebenni be ke walanba kan, karamogo be tiiriw ci, kalandenw be signiden kalanta seben minnu kono sanni u ka sebenni damine kayew kono. Ni tiiricilan te kalanso kono, cogo si la, kalandenw ka sebenniw te je walanba kan.

Josilan

Josilan puman ka kan ka soro kalanso kono waati beɛ. N'an b'a fe walanbaw ka si soro, n'an b'a fe kalandenw ka sebenniw ka je, fo josilan jelen ka soro kalanso kono. Ni sebenni kera, ni karamogo tilala, fo sebenni in ka josi. O te josi

ni fen were ye'ni josilan te. Josilan santa be dugubaw kono. Fen don an be min wele ko sifon, n'o ma soro, fini kolon be se ka ta. Nka, josilan man kan ka ke fini kolon nogolen ye. An b'a don ko geleya be duguw kono, ni dugu ma se ka sifon san, hali ni josilan kera fini kolon ye, o fini kolon ka kan ka jeya de. Ni walanba be josi ni sifon ye, walima fini kolon, o ka kan ka jigin walasa farasu gongon kana wuli kalanso kono josili senfe. O man ji fagonfagon ma.

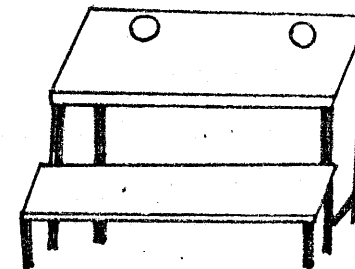
Walanba ka kan ka josi ka nogo beɛ bo a la, walasa kalandenw ka sebenni kuraw ye ka je k'a soro a ma digi u jekisew la.

Kalanje ni sebenni gafe ani jate gafe

Kalan te ke kalanje ni sebenni ani jate gafew ko. Kalandenw beɛ ka kan ka o gafe ninu soro.

Karamogo demenan

O ye gafe ye min be karamogo bolo. A be kalan taacogo jefo.

sigilan

7. BALIKUKALANJEKULU

Balikukalanjekulu sigili ye fen nafama ye kalan yiriwali la dugu kono. Ale de be se ka ke sababu ye ka kalan lataamani nogo ya sira caman kan, i n'a fo kalanso joli, balikukalanforo sigili senkan dugu kono, balikukaramogo sarali, walima a ladiyali, kalanso musakaw tali (kayew sanni, taji sanni, farasu sanni, lanpanw sanni n'u topotoli).

Balikukalanjekulu mogo w

Peresidan

Warimarala

Kow labenbaga

Musow ka ciden

Balikukaramogo

Joyoroba be nin mogo kelen o kelen na. Jekulu in mogo bee de ka kan ka baara ke. Baara doni man kan ka sigi mogo kelen doron kun. O de be na ni tineni ye.

Peresidan

Peresidan ye dugu mogokoroba do ye.

Ale de ye jekulu in kuntigi ye. A ka kan ka ke mogo sabalilen ye, mogo basigilen, min lamennen don dugu kono. Wa kalan kanu ka kan ka soro a la.

Warimarala

Warimarala ye mogo ladiri ye, min faamuyalen, nka n'a kalannen don, n'a te se jama ka nafolo ma. Ale de be wariw mara, kalan nafoloko bee b'ale de bolo.

Kow labenbaga

Ale ye mogo ye min sonnen be kalanko ma kosebe. A ka kan ka ke mogo keneman ye, mogo min farikolo foninen, min be se ciw la, wa n'a be son u ma fana, ani n'a b'u ke u tuma na. Baara minnu ka kan ka ke walasa kalan ka sabati dugu kono, a b'olu laben. N'a fora a b'u laben, a kelen te de. Dugu kunko don, dugumogo bee de kunko don. Kow labenbaga, ale ni tow de be je ka baaraw ke, i n'a fo kalanso jolikow, balikukalan foro labenni.

Musow ka ciden

Bee b'a don ko geleya be musow ka kalan na. Ni muso be balikukanjekulu la, o

be se ka ke sababu ye dugu k'a hakili to musow ka kalanko la. Nka muso min be don jekulu la, o ka kan ka ke mogo ladiri ye, min lamenen don dugumogow fe.

Balikukaramogo

A joyoro ka bon jekulu la, bawo ale de be kunnafoni bee lase balikukalanjekulu ma. A ka kan k'a cesiri walasa kunnafoniw ka se jekulu ma a tuma na, walasa feerew ka soro u tuma na.

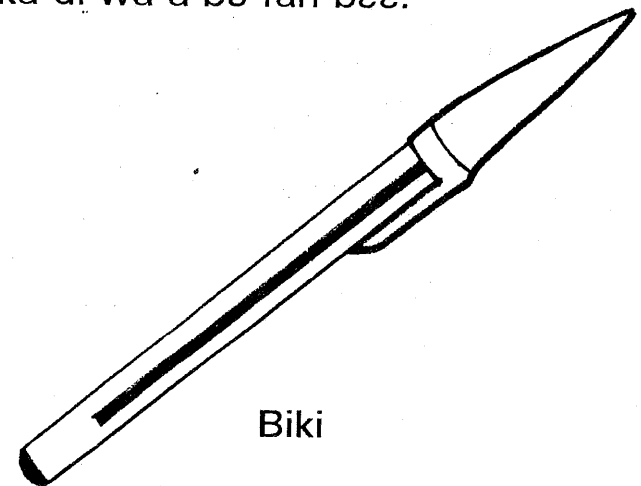
Jekafo de be ben don dugu kono

8 . SEBENNIKELAN

Kalan don folo, sanni sebenni ka damine, karamogo wajibiyalen don ka sebennikelan minecogo ni jegenw cicogo jefo kalandenw ye.

An ko balikukalan, o koro k'i be mogow soro kalanso kono minnu balikuyalen don. Dow ma deli ka kalan suguya si ke. Dow yere be yen u ma deli ka sebennikelan si mine u bolo la. A ka ni u ka dema, ka kow jefo u ye koruman. O be baara to nogoya taalen jefe.

Sebennikelan suguya ka ca, nka biki, bee be min don, o de ka ni balikuw bolo. A soro ka di wa a be fan bee.

Biki

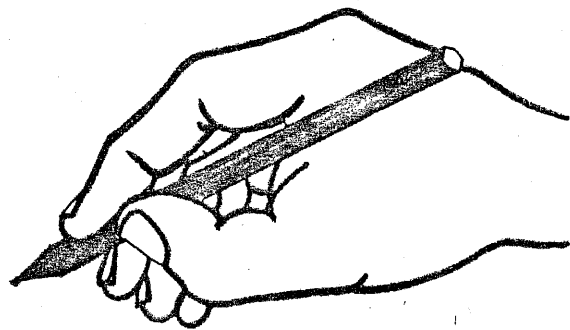
Sebennikelan minecogo

Sebenni geleya folo be bo sebennikelan minecogo la. N'i sera sebennikelan minecogo la, a ka ca a la i ka sebenni kecogo be ne.

A be baliku dow konɔ ko bolo muume bee de be sebenni ke. O te! Bolonkonin damado dɔɔn taacogo numan b'a ne.

Bolonkonin saba de be sebennikelan mine: bolonkonin jan ni bolonkonin kunba b'a mine, u camanceta be da sebennikelan kan.

Bolonkonin fila tow be tegɛ jukɔromatintin.

Bolo ja

Kalan don folo, karamogo ni kalandenw be baara dow ke, walasa bee ka se sebennikelan minecogo numan na kabini kalan damine na :

- karamogo be sebennikelan mine ka ne,

- a b'a jo nefe kalanso cema k'a jira kalandenw na, walasa bee k'a ye kojuman,

- a be taa kere fila fana na, k'a jira bee la,

- a b'a jini kalandenw bee fe u ka sebennikelan mine,

- a be temen kalandenw ni jɔɔn ce ka bee ta laje,

- a be filiw latilen a senfe.

Ni bee ye sebennikelan minecogo don, a b'a jini kalandenw fe u ka sebennikelan minenen to u bolo, k'u bolonkoninw kuru, k'u foni. U be to ka segin o kan siɲe caman. Ni bee sera o la, u be negenw ci. O be ke fiɲe fe folo, u tegew korotalen.

Ɖegenw cicogo

Ni kalandenw sera sebennikelan minecogo la, karamogo b'a jini u fe, u k'u tege da sebenfura kan ka jegenw ci:

a' ye koori dilan nin cogo in na :

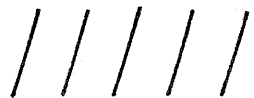
a' ye tiiri ci nin cogo in na :

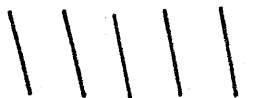
a' ye tiiri ci nin cogo in na :

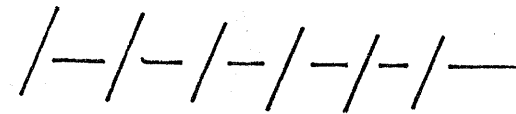
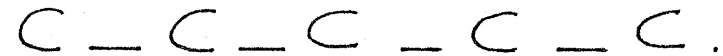
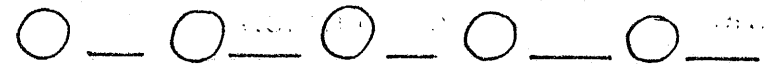
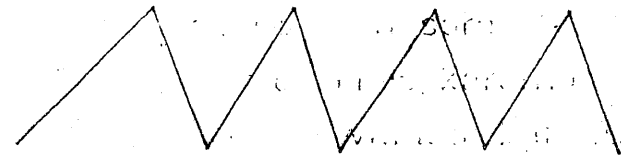
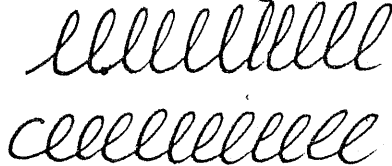
a' y'a balamini nin cogo in na:

a' y'a balamini fan do fana fe

a' ye ci ke nin cogo in na :

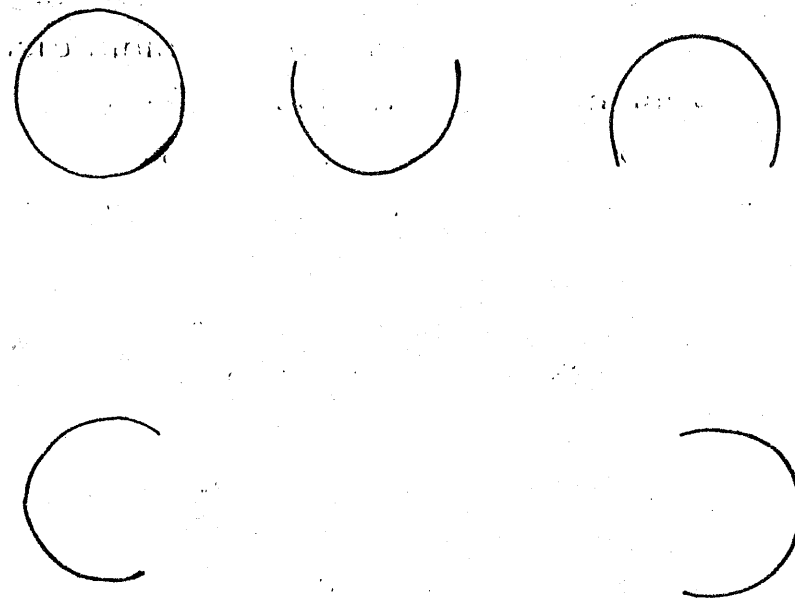
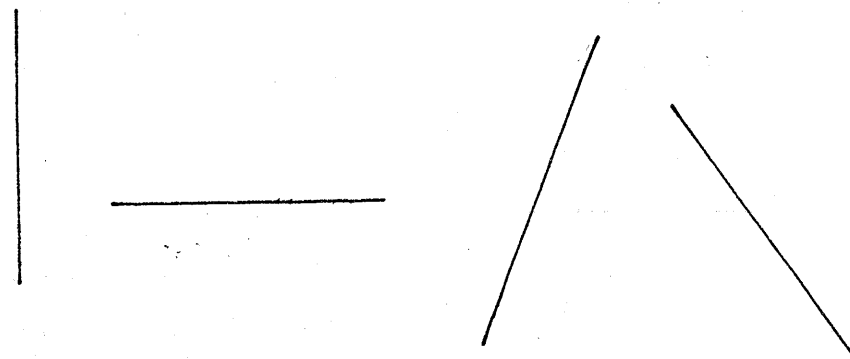
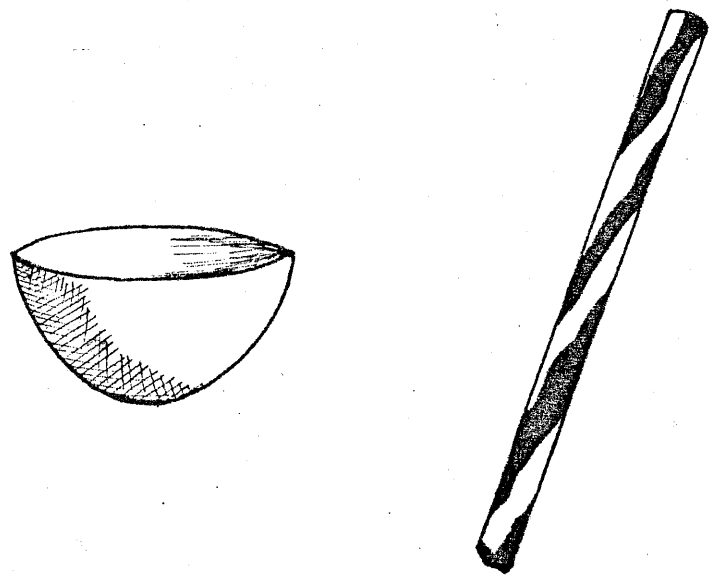

Karamogo be sebennikelan minecogo kolosi sanga ni waati bee

Siginidenw ni jatedenw faamuyacogo

Siginidenw ni jatedenw donni nogoyali be bo u sebencogo jefoli konuman na. O misali be se ka ta filen ni bere kan, walima fen werew minnu be soro duguw kana.

Siginidenw ni jatedenw bee sebencogo be se ka jefo ni ja kononton ye. O ja ninnu be tali ke bere ni filen de la.

9. DON KALAN

Sanni karamogo ka baara damine, a ka kan folo ka foli ke, ka kalandenw kunnafoniw pininka.

Karamogo ka kan ka togowe ke don o don. Ni togowele banna, a be seginkanni ke, k'a don ni kalan temenen faamuyara. Nin baara ninnu si man kan ka janya.

Balikukalan be ke ni gafe fila ye: kalanje ni sebenni gafe ani jate gafe.

Kalanje ni sebenni gafe b'an demɛ siginidenw donni na, ani u kalanni n'u sebenni.

Jate gafe b'an demɛ jatedenw donni na, daw donni na, ani jatesigi keli: kafoli, doboli, sigiyoromali, tilali.

Gafe ninnu ye karamogo ni kalandenw ka gafew de ye.

Don kalan be se ka ke kalanje ni sebenni kan, walima jate.

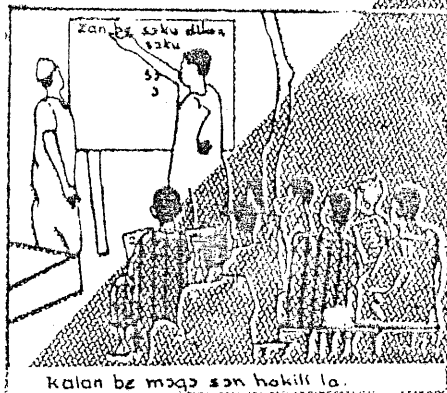
Balikukalan na, kalanje ni sebenni de be ke folo. Jate be tugu o la. O ko, kalanje ni sebenni were be ke, jate were be tugu o

la. U be fo-fo jogon ko tan fo ka gafew ban, ni kalan be ke sufe : su kelen kalanje ni sebenni, su kelen jate.

An y'a kolosi ko karamogo dow be mɛɛn ka soro u ma jate ke. O man pi hali donin. Dow fana da te se sigiyoromali ni tilali ma. O fana man pi. Jatesigi beɛ ka kan ka ke. Jate fana ka kan ka ke konuman i n'a fo kalanje ni sebenni.

Ni don kalan banna, baaraw be di kalandenw ma u k'u ke so. An k'olu ma baara ketaw so. Karamogo kana o ke bolokofefen ye.

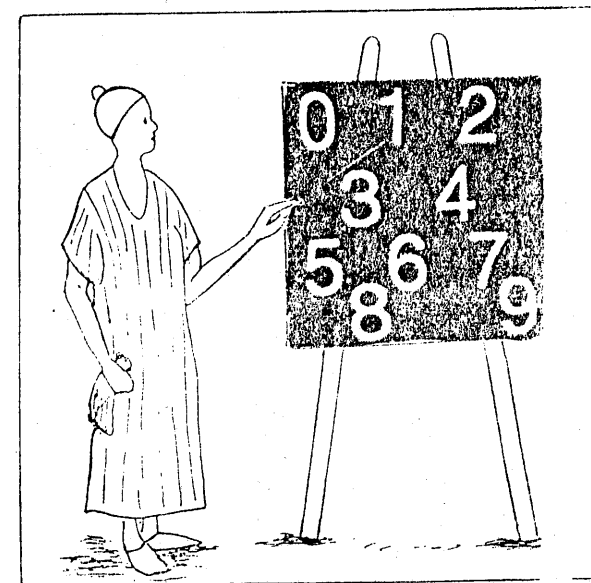
Kalanje ni sebenni

balikalan baarada bamako

Kalanje ni sebenni gafe

bamanankan **jate**

balikalan baarada
bamako . mali.

Imprimerie DNAFLA . 1992
bp.62

jate gafe

10 . KALANJE NI SEBENNI : KECOGO

Kalanje kecogo

1- Karamogo ka minenw

Kalanje ni sebenni gafe, togoweleye, kalanw labenkaye, tiiricilan, farasu, jasilan, walanba.

2 - Togowe

Don o don sanni kalan ka damine, karamogo ka kan ka foli ke folo.

O ko, a ka kan ka togowe ke don o don. Kalanden minnu ma na, a kan k'olu ka nalibaliya kun don. Ni minnu man kene, a b'olu kibaruya pininka. Ni kun dun te minnu ka nalibaliya la, a wajibiyalen don a k'o lase balikukalanjekulu ma

3 . Seginnkanni

Seginnkanni be ke kalan bee damine na. Seginnkanni be se ka ke nin baaraw kan : kalansenw donni kolosili, baara ketaw filiw latilenni*

4 Baro be ke ja kan

Ni seginnkanni banna, don kalan jefoli be damine. Ni kalanje ni sebenni don, a te se ka ke gafe ko, kalanje ni sebenni gafe.

Karamogo b'a jini kalandenw fe u ka gafe dayele.

Ja be laje gafe kono, k'a faamuya, k'a koro fo, ka baro k'a kan walasa ka kumase bange. (Kalandenw de ka kan ka kumase in soro pininkaliw ni jaabiw kono)

Baro in kuntaala man kan ka janya gansan. Karamogo ka baara fanba ka kan ka ke pininkali ye, a ka jefoli ka dogoya. A be kalandenw pininka ja kan, u b'a jaabi. Jaabi ninu ka kan ka laban ni kumase soroli ye, kumase min be ja koro gafe kono.

5 Siginiden kalanta laboli

Ni baro banna, karamogo b'a jini kalandenw fe u ka gafew datugu, ka walanba laje.

Kumase min labora, o kumase in be seben walanba kan karamogo fe.

Kumase in be kalan karamogo fe folo,

o ko kalandenw be segin a kan (u b'a fo jɔgɔn fe folo, o ko dow b'a fo, kelen-kelen).

Karamogo be dajew kalan k'u walanwalan. Daje hake min be kumasen in kono, a be kalandenw jininka o la (kalan don folo, karamogo be se k'a fo "dakurufe" walasa kalandenw k'a faamu jona, bawo o b'a soro u ma dajew don, nka taalen jefɛ, dakurufe te fo tugun, dajew dɔron de be fo).

Kumasen in dajew hake be fo.

Siginiden kalanta be dajew min kono, o be bo, k'a lajigin, k'a kalan karamogo ni kalandenw fe.

Karamogo be dajew in kalan. Kalandenw be segin a kan siɲe saba walima siɲe naani.

Kanɲe hake min be dajew in kono, karamogo be kalandenw jininka o la (kalan don folow, karamogo be se k'a fo «kan boko» joli, walasa kalandenw k'a faamu jona; n'a faamuyara, a be teme ni kanɲe dɔron de foli ye).

Kalandenw be kanɲe hake fo.

Siginiden kalanta be kanɲe min kono, o be lajigin. A be kalan karamogo fe,

kalandenw be segin a kan.

Siginiden kura (kalanta) be bo kanɲe in kono, k'a lajigin, ka soro k'a kalan siɲe caman (kalan don folo, karamogo be se k'a fo "sebenden" walasa kalandenw k'a faamuya jona. Taalen jɛ, a ka sinsin a kan k'a jira k'a welecogo ye siginiden de ye, wa a ka to k'o dɔron de fo a ka kalanw senfe).

Ninbaara ninnu beɛ be se ka ke walanba de kan.

6 - Siginiden kalanta donni.

Siginiden kura be jira siginiden tow cɛla walanba kan.

Karamogo be kalandenw jininka, siginiden jɔgɔn werew minnu be walanba kan, u k'olu jira, k'u hake fo.

Karamogo be dajew dow fo, a be kalandenw jininka ni siginiden kura in b'u kono.

A be laban k'u jininka, u yerew ka dajew fo, siginiden kura in be minnu kono.

Karamogo b'o dajew seben walanba kan kerɛfe. A b'a jini kalandenw fe u ka siginiden kalantaw jira o dajew kono. Kofɛ,

a be o dape ninnu josi.

7. - Siginiden kalanta kalanni

Karamogo be siginiden kalan. Kalandenw bee b'a fo jogon fe. O ko, kalandenw kelen-kelen b'a kalan walanba kan.

8 - Siginiden kalanta dorogoli

Karamogo be siginiden kalanta ni siginiden kalannenw dorogo. Dafata ni dafalen de be dprogo ka kanje bange. U be seben walanba kan. N'u kelen-kelen dorogora, a b'u kalan, kalandenw fana b'u kalan.

(Karamogo man kan k'u bee kalan ka tugu jogon na folo. A b'u kelen kelen kalan de, nka kalandenw bee ka kan k'u kalan).

9 - Dape kuraw

Dape kuraw be dilan ni kanje kuraw ni kanje korow ye walanba kan, k'olu kalan.

Walanba be kalan karamogo ni kalandenw fe.

10 - Kumaseen kuraw

Karamogo be kumaseen dow seben walanba kan ni dape kuraw ye. A b'u kalan,

kalandenw fana b'u kalan.

Kolosi :

An k'an kolosi. Karamogo dow mana tila dorogoli la doron, u be dape seben walanba kan, k'u kalan. Dow be hali gafe masalabolow seben walanba kan, k'o bee kalan. U b'a fo k'u be kalanje ke, u te maga gafe la tugun.

O be na ni galeyaba ye, bawo kalandenw tena se ka kalanje were ke ni walanba te.

11 - Gafe kalanni

Ni dorogoli kera kopuman, ka kanje bange, ka dape kuraw dilan ni kanje kuraw ni kanje korow ye, ka kumaseenw dilan, ka nin bee kalan walanba kan, gafelabaara be damine.

Karamogo b'a jini kalandenw fe, u ka gafe ta.

Karamogo be kalanje damine siginiden kura la, ka tila ka dorogoli yoro kalan.

Kalandenw fana b'u kalan.

Karamogo be soro ka dape kalan gafe koro.

Kalandenw fana b'u kalan.

Karamogo be laban ka masalabolo kalan.

Kalandenw b'a kalan. Ni masalabolo ka jan, karamogo be kalan bo-bo jogon koru.

O ko, kalandenw yerew be gafe kalan, ka to k'a bo-bo jogon koru, k'a damine signiden kura la, ka na fo masalabolo la.

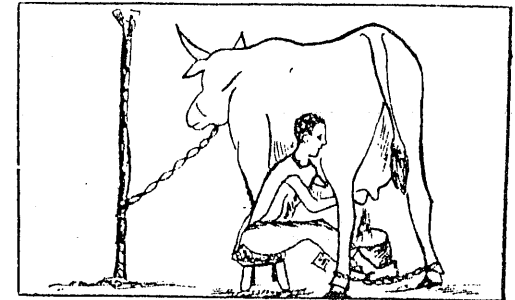
Kolosili :

Ni kalanje be ke walanba kan, walima gafe koro, a bennen be kalanni ka damine signiden kura la, bawo tuma dow la, kumase min be ja jukoro, o signiden bee donnen te.

Ni kalandenw ye gafe kalan kopuman, an be se k'a fo k'u sera kalanje la.

An k'an yere kolosi kalanje durusili la kalandenw fe.

Ni kalandenw ma signiden kalanta don kopuman, n'u ma se ka kalanje ke, karamogo man kan ka temen . A man kan ka sebenni damine.

Fulake be misibiri la
misibiri
mi
i

b - - - i - - - bi

bi iba ba baba

baba be ba biri bi

i i i

bi bi bi

Kalanje ni sebenni gafe je 5, kalansen 3 nan

Sɛbɛnni kɛcogo

sɛbɛnni bɛ tugu kalanjɛ la

1 - Siginiden ladegeli fiɲɛ fɛ

Karamɔgɔ bɛ siginiden sɛbɛncogo ɲɛfɔ ni bere ni filen ye walima ni fɛn wɛrɛw ye minnu bɛ sɔrɔ an ka lamini na.

- A bɛ siginiden sɛbɛncogo ladegɛ fiɲɛ fɛ. A b'a jɔ cɛma kalandenw ɲɛfɛ, k'a kɔ don u la. A ka ɲi a k'a kɔfile, walasa a ka se k'a don ni kalandenw bɛ k'a lajɛ.

- A b'a bolo kɔrɔta, ka siginiden sɛbɛncogo ladegɛ fiɲɛ fɛ, k'a ɲɛfɔ. A bɛ tila ka taa kalanso kɛrɛ fila fɛ (kinin fɛ ani numan fɛ) ka siginiden sɛbɛncogo ladegɛ.

- A bɛ tila k'a ɲɛsin kalandenw ma. A b'a ɲini u fɛ u ka siginiden sɛbɛn fiɲɛ fɛ. A b'a jɔ kalandenw ɲɛfɛ k'a lajɛ n'u bɛ k'a ke ka ɲɛ. A bɛ se fana ka taama u ni ɲɔgɔn cɛ.

Ni minnu ta ma ɲɛ, a b'olu demɛ.

Nafaba bɛ nin baara in na, bawo a kun ye ka kalandenw bolo lafɛgenya, walasa u ka se ka siginiden sɛbɛn kɔɲuman.

2 - Siginiden sɛbɛnni walanba kan

Ni kalandenw bolo degera siginiden sɛbɛnni na fiɲɛ fɛ, karamɔgɔ bɛ siginiden in sɛbɛn walanba kan ka ɲɛ, k'a kunbaya,

- Kalandenw kelen kelen bɛ na walanba la ka siginiden in sɛbɛn. Kalan daminɛ na, a ka ɲi kalanden bɛɛ ka taa walanba la. Ni kalan taara ɲɛ, karamɔgɔ bɛ se ka latɔmɔni kɛ. Ni geleya bɛ minnu kan, a b'olu demɛ, hali n'a b'u bolo minɛ ka sɛbɛnni kɛ.

- Ni kalandenw y'a sɛbɛn ka ɲɛ, karamɔgɔ bɛ tiiricilan ta, ka tiiriw ci walanba kan,

- A bɛ misaliw di, ka siginiden in damadɔ sɛbɛn tiiriw kɔnɔ,

- Kalandenw fana bɛ na siginiden kalanta sɛbɛn tiiriw kɔnɔ walanba kan.

3 - Siginiden sɛbɛnni kayew kɔnɔ.

Ni kalandenw sera siginiden sɛbɛnni na tiiriw kɔnɔ walanba kan, u bɛ kaye ta.

- Karamɔgɔ bɛ misali fɔlow sɛbɛn kalandenw ka kayew kɔnɔ.

- Kalandenw b'a tɔ lase

Karamɔgɔ bɛ tɛmɛ kalandenw ni

ƚɔgɔn cɛ. Gɛlɛya bɛ minnu kan, a b'olu demɛ.

Kalandenw man kan ka dan tiiri damadow lafali ma. U bɛ se ka seɓɛnfura ƚɛ tilance lafa kalanso kɔnɔ. Tilance tɔ, o bɛ lafa so. O lafali bɛ se ka ke baara ye, kalanden bɛ min ke so, n'an b'a wele baara keta so.

4 - Baara keta so

Ni don kalan banna,sanni kalan ka kuncɛ,karamɔgɔ bɛ baaraw di kalandenw ma, u bɛ minnu ke so. An k'olu ma baara keta so.

11 . JATE KɛCOGO

An y'a kolosi ko gɛlɛya caman bɛ karamɔgɔw ni kalandenw kan jate la. O bɛ bɔ fɛn damadow la.

Kalandenw tɛ gɛlɛya sɔrɔ jatedenw seɓɛnni na k'a ta kelen na fo 9, ani fu (1,2,3,4,5,6,7,8,9,0). Nka n'u sera biw ni kemɛw ma, daw seɓɛnni bɛ gɛlɛya caman bolo. O bɛ bɔ jatedenso ƚɛfoli la. Karamɔgɔ ka kan k'a sinsin jatedenso kan, k'a walanwalan, k'a ƚɛfo kopuman.

Gɛlɛya filanan ye jatesigi ƚɛfoli ye. An y'a kolosi ko karamɔgɔ dow tɛ sigyɔromali ni tilali ke, bawo u yerɛw tɛ se u la kopuman.

Jatesigi bɛɛ ka kan ka ƚɛfo : kafoli, dɔɓoli, sigiyɔromali, tilali.

Jate kalansenw bɛ i n'a fo toden, i bɛ dɔ ta dɔ wɛrɛ bɛ bɔ.

Jate bɛ damine ni jatedenw donni de ye folo. Jatedenso donni bɛ tugu o la, jatedens de ye daw seɓɛncogo numan ƚɛfoli ntuloma ye. N'i ma jatedenso faamu, i tɛ se ka d-w seɓɛn, i tɛ se ka jatesigi ke. N'u ye da seɓɛncogo faamu, jatesigi bɛ ƚɛfo.

Nin kalan bɛɛ tɛ ke don kelen dɛ! Taabolow perepereletigelen bɛ jate gafe kɔnɔ.

Jatedenw nefoli

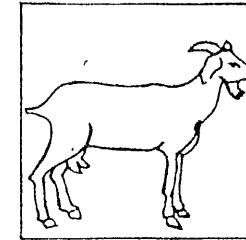
Baara be ke kalanje ni sebenni na cogo min walasa ka siginidenw don, k'u kalan, k'u seben, o sira kelen de be ta karamogo fe, ka jatedenw jira kalandenw na, u k'u don, k'u kalan, k'u seben.

Kalanje caman te jate la, o la jateden kelen o kelen donni, n'a kalanni, n'a sebenni; o be ke kalansen kelen na.

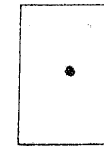
Jate kalansen folo ye 1 ye, o ko jateden tow be tugu ngon ko.

Jatedenw nefoli be i n'a fo kalanje ni sebenni nefoli : baro be ke ja kan, jateden be labo, n'a donna, a be kalan, k'a seben. Sira kelen minnu be ta siginiden nefoli la, o sira kelenw de fana be ta jatedenw nefoli la.

Kalandenw ka kan ka jatedenw bee kelen-kelen don folo (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0). O kofe, u be biw kalan.

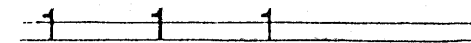
ba 1

1

1

jate gafe ne 1, kalansen folo

Biw

Biw tɛ kalan ni kaladenw ma se jatedenw kalanni n'u sɛbɛnni na.

Biw ɲɛfɔcogo

Kalansen tan ni filanan (12) bɛ biw kan jate gafe kɔnɔ.

Karamɔgo bɛ 45 sɛbɛn walanba kan, a b'a kalan k'a walanwalan : 4 ni 5.

O tuma, a b'a jira kalandenw na ko ni jatedenw ye sɛbɛnden fila (jateden fila) ye ɲɔgɔn kɔrɔ, jateden min bɛ numan fɛ (min fɔlɔ bɛ fɔ), o ye tan sigiyɔromalen de ye. Jateden dɔ in ye kelen sigiyɔromalen ye.

Karamɔgo b'a ɲɛfɔ ko n'i bɛ da in kalan, min ye tan sigiyɔromalen ye, i bɛ bi fɔlɔ fɔ, ka jateden fɔ o kɔ, i bɛ sɔrɔ ka kininfɛ jateden in fana fɔ

45 - a bɛ fɔ : bi naani ni duuru (bi 4 ni 5).

Kabini yan yɔrɔ in na, karamɔgo b'a ɲɛfɔ ko nin jateden fila ninnu kelen-kelenna bɛ sigi u danma so kɔnɔ. Jateden min ye tan sigiyɔromalen ye, o bɛ sigi biw ka so, min ye kelen sigiyɔromalen ye, o bɛ sigi kelenw ka so.

Karamɔgo bɛ misali caman di.

38 : bi saba ni seegin (bi 3 ni 8)

46 : bi naani ni wɔrɔ (bi 4 ni 6)

90 :bi kɔnɔntɔn (bi 9)

Karamɔgo bɛ misaliw kalan, kalandenw bɛ segin u kan. N'u y'u dɔn, ka se u kalanni na, u bɛ sɛbɛnni kɛ walanba kan. O kɔ, u bɛ daw sɛbɛn u ka kayew kɔnɔ.

Kalansen damadɔ bɛ kɛ biw kan. Karamɔgo bɛ misali caman di fo kalandenw ka se daw kalanni n'u sɛbɛnni na k'a daminɛ 0 fo 99.

Karamɔgo man kan ka tɛmɛ fo kalandenw ka se biw kalanni n'u sɛbɛnni na.

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
20	21	22	23	24	25	26	27	28	29
30	31	32	33	34	35	36	37	38	39
40	41	42	43	44	45	46	47	48	49
50	51	52	53	54	55	56	57	58	59
60	61	62	63	64	65	66	67	68	69
70	71	72	73	74	75	76	77	78	79
80	81	82	83	84	85	86	87	88	89
90	91	92	93	94	95	96	97	98	99

Kemew

Kemew te jefo fo ni kalandenw sera biw kalanni n'u sebenni na.

Kemew jefocogo

Kalansen tan ni duurunan (15) be kemew kan jate gafe kono.

Karamogo be 234 seben walanba kan, a b'a kalan k'a walanwalan : 2 ni 3 ni 4.

A b'a fo kalandenw ka jatedenw kelenkelen kalan, k'a damine numan fe ka taa kinin fe.

A b'a fo ko jateden sabanan, min be numan fe, o ye kemew sigiyomalen ye.

Karamogo b'a jefo ko n'i be da in kalan, min ye kemew sigiyomalen ye, i be kemew fo, ka jateden fo o ko; i be soro ka kininfejatedenw fo.

234 - a be fo : kemew fila ni bi saba ni naani.

Karamogo b'a jefo ko kemew fana b'a danma so kono, o so in be wele kemew ka so.

Karamogo be da in kalan, kalandenw be segin a kan.

Karamogo be misali werew di. A b'u kalan, kalandenw be segin a kan.

Misali :

999 : kemew konoton ni bi konoton ni konoton

462 : kemew naani ni bi woro ni fila

140 : kemew ni bi naani

Ni kalandenw sera u kalanni na, karamogo b'u seben walanba kan, kalandenw fana be na sebenni ke walanba kan. O ko, daw be seben kayew kono.

Kalansen damado be kemew fana kan. Karamogo be misali caman di fo kalandenw ka se daw kalanni n'u sebenni na, ka a ta kemew la fo ka se kemew konoton ni bi konoton ni konoton ma.

100 101 102 103 104 105 106 107 108 109
110 111 112 113 114 115 116 117 118 119
120 121 122 123 124 125 126 127 128 129
130 131 132 133 134 135 136 137 138 139
140 141 142 143 144 145 146 147 148 149
150 151 152 153 154 155 156 157 158 159

Baw

Baw tɛ ɲɛfɔ fo ni kalandenw sera kɛmɛw kalanni n'u sɛbɛnni na.

Baw ɲɛfɔcogo

Kalansen tan ni seeginnan (18) bɛ baw kan jate gafe kɔɔ.

Karamɔgo bɛ 2435 sɛbɛn walanba kan, a b'a kalan k'a walanwalan : 2 ani 4 ni 3 ni 5

A b'a fɔ kalandenw ye ko jateden naaninan min bɛ numan fɛ, o ye ba sigiyɔɔmalen de ye.

Karamɔgo b'a kalan :

2435 - a bɛ fɔ : ba fila ani kɛmɛ naani ni bi saba ni duuru.

A b'a kalan, kalandenw bɛ segin a kan.

A b'a ɲɛfɔ kalandenw ye ko jateden min bɛ numan fɛ, o fana b'a danma so kɔɔ. Nka, nin da in ni tɔw cɛ "ani" de bɛ fɔ, bawo an donna sɛrɛ kura de kɔɔ.

Karamɔgo b'a ɲɛfɔ kalandenw ye ko so saba de bɛ sɛrɛ kelen o kelen kɔɔ. An ye so aba ye, olu bɛɛ bɛ banɔnasɛrɛ de kɔɔ. Sow ni ɲɔgɔn cɛ, "ni" de bɛ fɔ.

Ni sɛrɛ dafara, an bɛ don sɛrɛ wɛrɛ kɔɔ, wa sisan an bɛ ba sɛrɛ de kɔɔ.

Ba sɛrɛ fana kɔɔ so saba de bɛ yen : kelenw ka so, biw ka so, kɛmɛw ka so.

Karamɔgo bɛ misali wɛrɛw di kalandenw ma.

9243 - a bɛ fɔ : ba kɔnɔntɔn ani kɛmɛ fila ni bi naani ni saba,

3406 - a bɛ fɔ : ba saba ani kɛmɛ naani ni wɔɔɔ.

Karamɔgo b'a ɲɛfɔ kalandenw ye ko ni fu sɛbɛnnen bɛ daw kɔɔ, a tɛ kalan, a tɛ fɔ fu.

Kalansen damado bɛ kɛ baw kan. Karamɔgo bɛ misali caman di fo kalandenw ka se daw kalanni na.

Kalansenw senfɛ, u bɛ ba tanw ye, ka ba kɛmɛw ye. O kalansenw fana kɔɔ, karamɔgo bɛ misali caman di. A b'a jira kalandenw na ko ba sɛrɛ kɔɔ, "ni" de bɛ fɔ daw ni ɲɔgɔn cɛ, n'i bɛ bɔ so do kɔɔ ka taa so wɛrɛ kɔɔ.

Miliyon

Ni basɛrɛ ɲɛfɔra kopuman, karamɔgo bɛ tɛmɛ ni kalan ye ka se miliyɔnsɛrɛ ma.

Miliyɔnsɛrɛ fana kɔɔ, so saba de bɛ yen : kelenw ka so, biw ka so, kɛmɛw ka so.

Miliyɔnsɛrɛ fana ni basɛrɛ cɛ, "ani" de bɛ fɔ.

Jate la, daw faamuyali wajibiyalen don

sanni jatesigi ka damine. Jatedenso ka kan ka nefa konuman karamogo fe.

Ni kalandenw ye jatedenso faamu, u be jatedenw sigiyorow don daw kono. O be jatesigi nefoli nogo ya.

Jatedenso

Jate gafe kono, sere saba de be jatedenso kono : banonasere, basere, miliyonsere.

So saba de be sere o sere kono :kelenw ka so, biw ka so, kemew ka so.

N'i be bo sere do kono ka taa sere were kono, "ani" de be fo, nka sere kelen kono, n'i be bo so do kono ka taa so were kono, "ni" de be fo.

Kolosili : jate la, sere were be yen, o ye miliyarisere ye. An da ma se o ma gafe kono, bawo miliyari ye da ye, min te kalan balikukalan na folo, bawo o ye da ye min ka bon kosobe, a be miliyon sanfe.

miliyonsere	kemew ka so	banonasere	kelenw ka so
	biw ka so		biw ka so
	kelenw ka so		kemew ka so
basere	kemew ka so	banonasere	kelenw ka so
	biw ka so		biw ka so
	kelenw ka so		kemew ka so
miliyonsere	kemew ka so	banonasere	kelenw ka so
	biw ka so		biw ka so
	kelenw ka so		kemew ka so

jatedenso

Jatesigi

Jatesigi bæ ka kan ka nefo : kafoli, dɔboli, sigiyɔromali, tilali.

Jatesigi fana senfe, i n'a fo kalan suguya o suguya bamanankan na, tɔgɔwele bæ ke, seginnkanni bæ ke, baara ketaw bæ ke.

Jatesigi la, tɛmen bæ ke nin siraw de fe :

- jatesigi kɔrɔ nefoli,
- jatesigi taamasiyen nefoli,
- daw sigicogo ɲogon kɔrɔ
- jatesigi kecogo nefoli karamogo fe

Kafoli

1 - Jatesigi nefoli :

Kafoli ye fenw farali ye ɲogon kan. Nka fen ninnu ka kan ka ke fen suguya kelenw ye.

2 - jatesigi taamasiyen nefoli,

Taamasiyen «+» ye kafolan ye. A bæ fo «kafɔ», walima «fara»

Taamaasiyen «=» ye keɲenan ye. A bæ fo «o ye.....ye»

3 - daw sigicogo ɲogon kɔrɔ ani u kalancogo :

Daw bæ sigi ɲogon jukɔrɔ, kelen bæ sigi kelenw jukɔrɔ, biw bæ sigi biw jukɔrɔ, kemew bæ sigi kemew jukɔrɔ. Daw kalanni bæ damine sanfe ka jigin.

Misali :

25

+ 12

—————
=

A bæ kalan : mugan ni duuru kafɔ tan ni fila, o ye.....

N'o faamuna, jatesigi yere kecogo bæ nefɔ.

Karamogo b'a nefɔ fana ko sigicogo were bæ daw la. Daw bæ se ka seben ɲogon kɔfe, ka

bo numan fe ka taa kinin fe, u bee be seben sira kelen kan...

Misali : $25 + 12 =$

4 - jatesigi kacogo nefoli karamogo fe

Ni jatesigi be nefo, misali be damine ni nogomanw de ye. Jatesigi min senfe ni fen te mara, a be damine n'o de ye.

Kafoli, fen te mara

$$\begin{array}{r} 22 \\ + 12 \\ \hline = 34 \end{array}$$

Nefoli

- Mugan ni fila kafo tan ni fila la, o ye joli?

- N b'a damine kelenw ka so la, ba nona sere la, sanfe ka jigin.

- Fila kafo fila la, o ye naani ye.

- N be naani seben kelenw ka so duguma, 2 jukoro

- N be na biw ka so.

- Kelen kafo kelen na, o ye fila ye.

- N be fila seben biw ka so duguma 1 jukoro

- Mugan ni fila kafo tan ni fila la, o ye bi saba ni naani ye.

Kafoli, fen be mara

$$\begin{array}{r} 68 \\ + 46 \\ \hline = 114 \end{array}$$

Nefoli

- Bi woro ni seegin kafo bi naani ni woro la, o ye joli?

- N b'a damine kelenw ka so, banonasere la, sanfe ka jigin.

- Seegin kafo woro la, o ye tan ni naani ye. Tan ni naani ye jateden fila ye. Jateden fila te seben so kelen koro.

- N be naani seben kelenw ka so duguma, 6 jukoro, ka kelen mara.

- N be na biw ka so.

- N be kelen maralen in kafo woro la, o ye wolonwula ye, wolonwula kafo naani na, o ye tan ni kelen ye.

- Tan ni kelen ye jateden fila ye, jateden fila te seben so kelen koro, n be kelen seben biw ka so, duguma, 4 jukoro, ka kelen seben keme ka so duguma.

- Bi woro ni seegin kafo bi naani ni woro la, o ye keme ni tan ni naani ye.

Doboli

1 - Jatesigi nefali :

N'i be fenw bo jogon na, an b'a fo k'i be doboli ke.

2 - jatesigi taamasiyen nefali,

Taamasiyen «-» ye dabolani ye. A be fo «bolen», walima «deselen»,

Taamaasiyen «=» ye kenanan ye. A be fo «o ye.....ye»

3 - Daw sigicogo jogon jukoro ani u kalancogo :

Daw be sigi jogon jukoro, kelenw be sigi kelenw jukoro, biw be sigi biw jukoro, kemaw be sigi jogon jukoro. Daw kalanni be damine duguma ka yelen, n'i b'a fo bolen, nka n'i b'a fo deselen, i be kalanni damine sanfe ka yelen.

Misali :

$$\begin{array}{r} 38 \\ - 25 \\ \hline = \end{array}$$

A be kalan : bi saba ni seegin deselen ni mugan ni duuru ye o ye joli ye, walima mugan

ni duuru bolen bi saba ni seegin na, o ye joli ye?

Da min be sanfe, o ye dabooyo ye.

Da min be duguma, o ye bota ye.

Karamogo b'a nefo kopuman ko doboli be damine tuma be duguma, bawo o da de be bo sanfeda la.

A b'a jira kalandenw na fana ko sigicogo wera be doboli la. Daw be seben jogon kofe sira kelen kan. Da min be kinin fe, o de be bo numanfeda la.

Misali : 38 - 25 =

N'o faamuyara, jatesigi yere kecogo be nefo.

4 - jatesigi kecogo nefali karamogo fe

Ni jatesigi be nefo, misali be damine ni nogomanw de ye. Jatesigi min senfe ni fen te mara, a be damine n'o de ye.

Dɔbɔli, fɛn tɛ mara

$$\begin{array}{r} 44 \\ - 32 \\ \hline = 12 \end{array}$$

Ɖɛfoli

- Bi saba ni fila bɔlen bi naani ni naani na, o ye joli ye?

- N b'a daminɛ kelenw ka so , banɔnasɛrɛ la, duguma.

- Fila bɔlen naani na, o ye joli ye?

- Fila bɔlen naani na, o tɔ ye fila ye.

- N bɛ fila sɛbɛn kelenw ka so, banɔnasɛrɛ la, duguma, 2 jukɔrɔ.

- N bɛ na biw ka so.

- Saba bɔlen naani na, o ye joli ye?

- Saba bɔlen naani na, o tɔ ye kelen ye.

- N bɛ kelen sɛbɛn biw ka so banɔnasɛrɛ la, duguma, 3 jukɔrɔ.

- Bi saba ni fila bɔlen bi naani ni naani na, o tɔ ye tan ni fila ye.

Dɔbɔli, fɛn bɛ mara

$$\begin{array}{r} 82 \\ - 27 \\ \hline = 55 \end{array}$$

Ɖɛfoli

- Mugan ni wolonwula bɔlen bi seegin ni fila la, o ye joli ye?

- N b'a daminɛ kelenw ka so banɔnasɛrɛ la, duguma.

- Wolonwula bɔlen fila la, o tɛ se ka kɛ.

- N bɛ bi kelen fara fila kan, o bɛ kɛ tan ni fila ye.

- Wolonwula bɔlen tan ni fila la, o tɔ ye duuru ye.

- N bɛ duuru sɛbɛn kelenw ka so banɔnasɛrɛ la, duguma, ka kelen mara.

- N bɛ na biw ka so.

- N ye bi min fara fila kan kelenw ka so, n b'o lajigin, k'o fara duguma biw kan.

- Kelen kafo fila la, o ye saba ye, saba bɔlen seegin na, o tɔ ye duuru ye.

- N bɛ duuru sɛbɛn biw ka so, duguma.

- Mugan ni wolonwula bɔlen bi seegin ni fila la, o tɔ ye bi duuru ni duuru ye.

Sigiyoromali

1 - Jatesigi jefoli :

N'i be fenw fara jogon kan caman, walasa jatesigi ka ke teliya la, a ka ni i k'u sigiyoroma, an b'a fo k'i be sigiyoromali ke.

Misali : n'i be sagaw kafo siɲe tan, sanni i ka kafoli ke ka se fo siɲe tan ma, i be jatesigi ke an be min wele ko sigiyoromali. I be saga hake ta, k'a sigiyoroma tan.

2 - jatesigi taamasiyen jefoli,

Taamasiyen «x» ye sigiyoromalan ye. A be fo «sigiyoroma».

Taamasiyen «=» ye keɲelan ye. A be fo «o ye.....ye»

3 - Daw sigicogo jogon jukoro ani u kalancogo :

Daw be sigi jogon jukoro, kelen be sigi kelenw jukoro, biw be sigi biw jukoro, kemaw be sigi jogon jukoro. Daw kalanni be damine sanfe ka jigin

Misali :

$$\begin{array}{r} 24 \\ + 2 \\ \hline = \end{array}$$

A be kalan : mugan ni naani sigiyoroma fila, o ye.....joli ye?

24, ye sigiyoromata ye

2, ye sigiyoromada ye,

48 ye da min sorola, a be fo sorolen.

N'o faamuna, jatesigi yere kecogo be jefo.

Karamogo b'a jefo ko sigiyoromali be damine duguma ka yelen.

A b'a jira kalandenw na ko sigicogo were be daw la. U be se ka seben jogon kofe, min be sanfe, n'o ye sigiyoromata ye, o de folo be seben, ka taamasiyen seben, ka laban ka sigiyoromada seben.

4 - jatesigi kecogo jefoli karamogo fe

Ni jatesigi be jefo, misali be damine ni nogomanw de ye. Jatesigi min senfe ni fen te mara, a be damine n'o de ye

Sigiyoromali, fen te mara

$$\begin{array}{r} 24 \\ \times 2 \\ \hline = 48 \end{array}$$

Ɗefoli

- Mugan ni naani sigiyoroma fila, o ye joli ye?
- N b'a damine kelenw ka so banonasere la, dugumada la.
- Fila sigiyoroma naani, o ye seegin ye.
- N be seegin seben kelenw ka so duguma, 4 jukoro.
- Fila sigiyoroma fila o ye naani ye.
- N be naani seben biw ka so duguma, 2 jukoro.
- Mugan ni naani sigiyoroma fila o ye bi naani ni seegin ye.

Sigiyoromali, fen be mara

$$\begin{array}{r} 35 \\ \times 28 \\ \hline 280 \\ + 70 \\ \hline = 980 \end{array}$$

Ɗefoli

- Bi saba ni duuru sigiyoroma mugan ni seegin, o ye joli ye?
- N b'a damine kelenw ka so , banonasere la, dugumada la.
- Seegin sigiyoroma duuru o ye bi naani ye, bi naani ye jateden fila ye, jateden fila te seben so kelen kono.
- N be fu seben kelenw ka so duguma, 8 jukoro ka naani mara.
- Seegin sigiyoroma saba o ye mugan ni naani ye, mugan ni naani kafo naani maralen kan, o ye mugan ni seegin ye. Mugan ni seegin ye jateden fila ye.
- N be seegin seben biw ka so, 2 jukoro, ka fila seben kemew ka so.
- N be na biw ka so dugumada la.
- Fila sigiyoroma duuru o ye tan ye. Tan ye

Tilali, fən tɛ mara

$$\begin{array}{r|l} 72 & 9 \\ \hline \underline{72} & \\ \hline =0 & = 8 \end{array}$$

Ɲɛfɔli

- Bi wolonwula ni fila tilalen kɔnɔntɔn ye o ye joli ye? Walima seegin sigiyɔroma joli bɛ bi wolonwula ni fila kɔnɔ.

- Jateden kelen de bɛ tilayɔro la, n bɛ jateden kelen ta tilata la, numanfe, o ye wolonwula ye.

- Wolonwula tilalen kɔnɔntɔn ye, o tɛ se ka kɛ, n bɛ jateden fila ta tilata la, o ye bi wolonwula ni fila ye.

- Kɔnɔntɔn joli bɛ se ka sɔro bi wolonwula ni fila kɔnɔ?

- N bɛ kɔnɔntɔn sigiyɔroma katimu fɔ.

- Kɔnɔntɔn sigiyɔroma seegin o ye bi wolonwula ni fila ye. Bi wolonwula ni fila bɔlen bi wolonwula ni fila la o tɔ ye fu ye.

- Bi wolonwula ni fila tilalen kɔnɔntɔn ye, o ye seegin ye, a tɔ ye fu ye.

Tilali, fən bɛ mara

$$\begin{array}{r|l} 384 & 23 \\ \hline \underline{23} & \\ \hline 154 & \\ \hline \underline{138} & = 16 \\ \hline 16 & \end{array}$$

Ɲɛfɔli

- Kɛmɛ saba ni bi seegin ni naani tila mugan ni saba cɛ, o ye joli ye?

- N bɛ sangamani kɛ tilata jatedenw ni tilayɔro da cɛ, k'a ta numan fɛ ka taa kinin fɛ.

- N bɛ jateden fɔlo (3) sanga 23 ma. 3 ka dɔgɔn, a tɛ se ka tila 23 cɛ.

- N bɛ jateden fila ta numan fɛ, n'o ye 38 ye, k'o sanga 23 ma. 38 ka ca ni 23 ye, tilali bɛ se ka kɛ.

- 23 jɔgɔn joli bɛ sɔro 38 kɔnɔ?

- N bɛ kelen lajɛ.

- N bɛ 23 sigiyɔroma 1 jini ni jatesigi ye kɛrefɛ. 23 sigiyɔroma 1 ye 23 ye.

- N bɛ 23 sigi 38 jukɔro numan fɛ, ka dɔbɔli kɛ. 23 bɔlen 38 na, o tɔ ye 15 ye.

- N bɛ 15 sɛbɛn 23 jukɔro, numan fɛ.

- 15 tila 23 cɛ, o tɛ se ka kɛ.

- N bɛ tilata jateden sabanan, n'o ye 4 ye, n b'o lajigin, k'o sɛbɛn 5 kɔfɛ, k'o kalan. O ye 154.

- N bɛ 154 tila 23 cɛ.

- N b'a pini 23 jigon joli be soro 154 kono?
walima 2 (tilayoro numanfe jateden) jigon joli
be soro 15 (tilata numanfeta fila) kono?

- N be 2 sigiyoroma katimu fo, fo ka se 15
ma, walima ka surunya a la.

- 2 sigiyoroma 7 ye 14 ye.

- N be 7 laje, n be 23 sigiyoroma 7.

- 23 sigiyoroma 7 ye 161 ye.

- N b'a ye k'o ka ca ni tilata (154) ye.

- N be 23 sigiyoroma 6 pini, n'o jatesigi keli
ye.

- 23 sigiyoroma 6 ye 138 ye.

- N be 138 sigi tilata 154 jukoro, ka dɔboli
ke.

- 138 bolen 154 la, o to ye 16 ye.

- N be lajeli ke, n b'a ye 16 ka dogon ni 23
ye. 16 te se ka tila 23 ce. O tuma 6 ka ni.

- Sisan, n b'a ye ko tilata jatedenw (384)
be banna.

- 384 tila 23 ce, o ye 16 ye, a to ye 16 ye.
O 16 te se ka tila 23 ce. O tuma baara banna.

12 . KIIMENI

Ni kalan banna, karamogo ka kan ka
kiimani ke.

Kiimani ye mun ye? A kun ye mun ye?

Kiimani ye kalan segesege. de ye
walasa k'a don kalan kera cogo min,
kalandenw ye donniya jumen soro.

Kiimani in kun ye ka kalanden jolenw
hake don, k'a don u kalanna ka se hake min
ma.

O la, karamogo ka kan ka segesegele ke
kalanje kan ani sebenni ni jate.

Kalanden be ka kan ka kalanje ke.

O ko, u be sebenni ke, ka laban ka jate
ke. Jate be ke daw donni kan ani jatesigi.

Ni minnu jora, o be don, ni minnu fara
ma jo, o be jeya. Nka, a ka ni zanfukuntigi
ka karamogow deme kiimani na bawo fen
nogon te. Wa fana kalan kerengerennen ka
kan ka ke kiimani kan. O de kama, an tena
a walanwalan nin gafe in kono. An da sera
a ma don de walasa karamogow k'a don
ko nafaba be kiimani na.

KUNCƎLI

Gafedilan tɛ baara nɔɔɔ ye. Baara min don a ka misɛn, bawo, i mana a kɛ cogo o cogo, filinin dɔw bɛ sɔɔ a kɔɔ. Nka, o n'a ta o ta, an k'an cɛsiri sɛbenni na, walasa ka gafe nafamaw labɛn minnu bɛ balikukalan sinsin an ka jamana kɔɔ.

Gafe min labɛnnen fili, ale jɛsinnen don karamɔɔw ma. N y'a janiya a ka se ka kɛ karamɔɔw demenan juman ye, min b'a to kalan kɛli bɛ nɔɔɔya an ka kalansow kɔɔ. N ye san caman kɛ balikukalan baara la, n y'a kɔlɔsi ko karamɔɔ bɛ geleya dɔw sɔɔ k'a sababu kɛ kalan taabolo dɔw faamuyabaliya ye. N hakili la, n da sera o geleya ninu caman ma. N b'a jini karamɔɔw fɛ, laadilikan minnu bɛ gafe in kɔɔ, u k'u bato kopuman. N'u ye geleya minnu sɔɔ, u bɛ se ka se balikukalan baarada karamɔɔw ma, olu b'u bilasira.

N tɛ se ka baara kuncɛ, ni n ma foli ni walejuman lase n baarakɛjɔɔɔw ma,

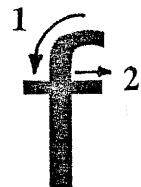
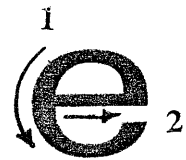
minnu ye n demɛ nin baara in kɛli la, minnu ye n demɛ filiw latilenni na.

Kɛrɛnkɛrɛnnɛnya la, n ka foli ni walejuman don bɛ ka jɛsin Solomani Kulibali ma ani Seku Buware, olu minnu ye gafe in bɛɛ kalan k'u hakilinata fɔ a kɔɔko kan.

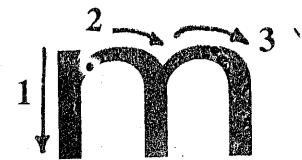
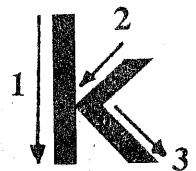
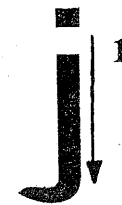
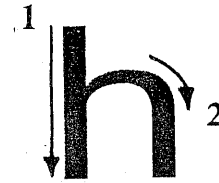
Ala ka gafe in k'a' ka baarakɛminɛn ye.

Ala ka kalan taa jɛ!

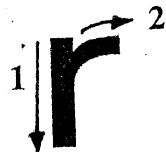
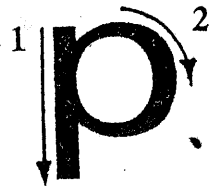
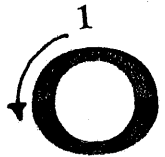
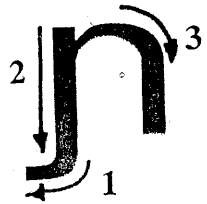
Siginidenw sɛbɛncogo

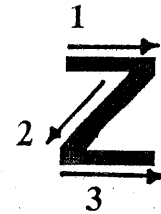
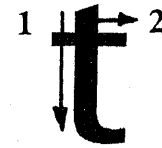
Siginidenw sɛbɛncogo

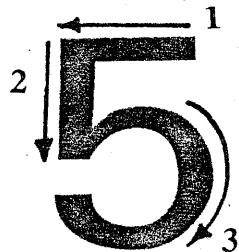
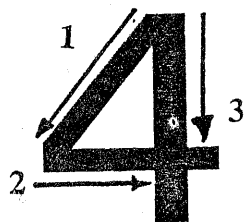
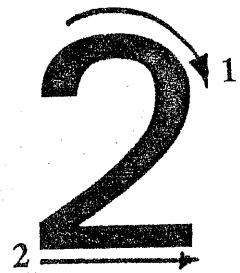
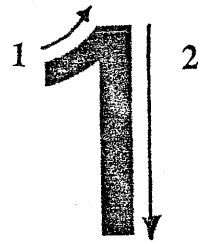
Siginidenw sɛɓɛncogo

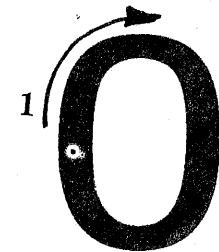
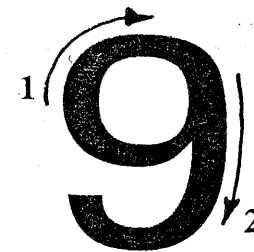
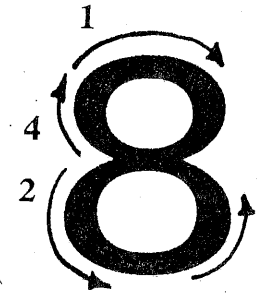
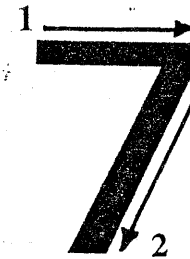
Siginidenw sɛɓɛncogo

Daw sešencogo

Daw sešencogo

GAFE KONOKOW

NEBILA	1
1 . BALIKUKALAN NAFA	2
2 . BALIKUKARAMOGO KA BAARAW	7
3 . KARAMOGO KA BAARAKEMINENW	9
- Togowelekaye	10
- Kalansenw labenkaye	12
- Dunanw bisimilakaye	14
- Minenw kaye	16
- Gafelasagonkesu kaye	17
4 . ZAFUKUNTIGI KA BAARAKEMINENW	19
5 . KALANSO JOLI	20
6 . KALANSO MINENW	23
7 . BALIKUKALANJEKULU	26
8 . SEBENNIKELAN	29
- Sebennikelan minecogo	30
- Negenw cicogo	32
- Siginidenw ni jatedenw faamuyacogo	34
9 . DON KALAN	36
10 . KALANJE NI SEBENNI KECOGO	40
- Kalanje kecogo	40
- Sebenni kecogo	48
11 . JATE KECOGO	51
- Jatedenw nefoli	52
- Biw	54
- Kemew	56
- Baw	58
- Miliyonw	59
- Jatedenso	60
- Jatesigi	62
- Kafoli	63
- Doboli	66
- Sigiyoromali	70
- Tilali	75
10 . KIIMENI	79
KUNCALI	80
KUNNAFONIDAFASEBENW	82
- Siginidenw sebencogo	82
- Daw sebencogo	86